

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НОМІНАЦІЙ НА ПОЗНАЧЕННЯ ПАНАРИЦІЮ У ГОВІРКАХ КІРОВОГРАДЩИНИ

Олена ВІКТОРІНА (Кіровоград, Україна)

Стаття продовжує цикл публікацій автора з лексико-семантичного аналізу номінацій народної медицини говірок Кіровоградщини. У розвідці проаналізовано назви на позначення панарицію. Визначено ареали поширення лексем і аналітичних назв. Проведено лексико-семантичні паралелі між досліджуваним матеріалом, іншими українськими говірками, літературною мовою.

The article goes on the author's publications of the lexico-semantic analysis of Kirovohrad folk medicine nominations. Names denoting felon were analyzed in the article. The areal expansion of the lexical and analytic units was defined. The lexico-semantic parallels between the investigated material, other Ukrainian dialects and the literary language were drawn.

В українській діалектології протягом останніх десятиліть активізувалося дослідження різних тематичних груп лексики: мисливської, рибальської, будівельної, тваринницької, побутової і т. ін. Термінологію народної медицини неодноразово було обрано об'єктом мовознавчих студій. У цьому плані найбільш висвітлено говірки Прикарпаття, Полісся, Миколаївщини. Діалектологами Я. В. Вакалюк [5; 6; 7 та ін.], М. В. Никончуком (ПЛММ), О. М. Никончуком (ПЛММ), В. М. Мойсієнком [18; 19; 20 та ін.], (ПЛММ), В. М. Баденковою [1; 2 та ін.] досить детально вивчено їх. Результат цих досліджень – дисертації, атласи, словники, монографії, статті. Розвідку Г. М. Добролюжи також присвячено фразеології народної медицини Полісся [13]. Дещо менше висвітлено лексику зазначеної тематичної групи українських говірок Закарпаття, Буковини. Завдячуючи праці В. А. Прокопенко [21], О. Ф. Миголинець [15; 16; 17 та ін.] і О. С. Стрижаківської [25; 26 та ін.] побачила світ низка статей, у яких проведено словотвірний і етимологічний аналіз, визначено семантичну мотивацію одиниць, принципи номінації. Дослідження А. А. Берестової присвячено проблемам вивчення народної медичної лексики центрально-східноукраїнських говорів [3]. Л. Ю. Рідневою проведено структурно-семантичний аналіз народних назв панарицію на матеріалі української та російської мов [23]. Щодо інших регіонів, то репрезентанти цієї тематичної групи зафіксовано лише принагідно в атласах, словниках.

У наших попередніх працях було досліджено лексико-семантичні і словотвірні особливості частини народно-медичної лексики місцевих говірок [9; 10; 11 та ін.]. Але говіркова система Кіровоградщини загалом і лексики народної медицини зокрема вивчена ще недостатньо. Мета розвідки – лексико-семантичний аналіз номінацій на позначення панарицію. Реалізація цієї мети передбачає розв'язання таких завдань: 1) окреслити ареали поширення назв на досліджуваній території, 2) простежити наявність чи відсутність їх в літературній мові та інших українських діалектах, 3) установити спільні й відмінні значення в семантиці зібраних слів та їхніх еквівалентів у літературній мові, інших українських говірках.

Під час порівняння місцевого матеріалу з матеріалом інших регіонів по можливості зберігається авторський правопис. Позначення акценту ввелось одностипне. За зразком АУМ «місце наголосу визначається довгою вертикальною рисою, яка ставиться перед знаком приголосного, що передує голосному ненаголошеному складу, а коли в ненаголошеному складі немає попереднього приголосного, то безпосередньо перед літерою голосного» (АУМ I: 10).

Об'єкт пропонованої розвідки – 25 номінацій на позначення панарицію, зафіксовані у говірках Кіровоградщини. Джерелом дослідження послуговували дані «Словника лексики та фразеології народної медицини й лікувальної магії Кіровоградщини» О. М. Вікторіної (Вікторіна) і записи автора, здійснені під час індивідуальних експедицій (ЗА). Така кількість назв свідчать про порівняно часте перенесення цього захворювання. Також це підтверджує висновки Я. Ю. Вакалюк про досить розгалужену синоніміку у лексиці народної медицини [7: 52]. На тих територіях, які мають комплексно досліджену медичну лексику, семема 'налив на пальці' також представлена порівняно великою кількістю репрезентантів: 23 – поліські (ПЛММ: 16, 19), 20 – говірки Інгульсько-Бузького межиріччя [2: 49-50].

При опитуванні респонденти назвали такі основні причини виникнення цієї патології: 1) купання у брудній воді (яка містить специфічні черви, зовнішнім виглядом схожі на волосину), 2) підколення нігтя, нігтьового валика чимось гострим, 3) сильний удар по пальцеві твердим предметом, 4) наслання недуги за допомогою магії, 5) доїння корови або кози при незначному пошкодженні пальця, яке не викликає болючих відчуттів і візуально

зовсім непомітне, внаслідок чого молоко потрапляє до ранки і викликає процес гниття. Загальнопоширеним на Україні є вірування в те, що нариви на тілі, зокрема на пальцях, може викликати купання у брудній воді, в якій наявні тонкі довгі черви, що потрапляють під шкіру людини і викликають запалення [4: 21]. З приводу цього М. Крушевський відзначив, що народ «вельми схильний всюди бачити матеріальні причини явищ, живих діячів і тому безліч хвороб пояснює присутністю в людському тілі червів й інших тварин» [14: 63].

У літературній мові на позначення цього захворювання закріпилося три терміна: *волос* (СУМ I: 730-731), *нігт'оїїд* (СУМ V: 420), *панариції* (СУМ VI: 42). У досліджуваних говірках домінують відразу декілька номінацій з варіантами: *панариці'ї*, *панар'їці'ї*, *вол'ос*, *ніг'т'оїїд*, *ніг'т'оїїд'ка*, *нариц'я на пал'ці*, *палец' гни'є*, *палец' підк'ол'оу* (ла) (Вікторіна: 73, 223, 247, 272). Лексема *панариці'ї* – загальномедичний термін. Словники літературної мови дають таке його тлумачення: ‘гнійне запалення тканин пальця у людини і копита у тварини’ (СУМ VI: 42), що в цілому збігається з місцевим. Термін походить від лат. *panagisium* < грец. *παρωνυχία* – заDIRKA (СІС: 416). Наукова традиційна медицина розрізняє відповідно до місця знаходження рани панариції шкірний, підшкірний, білянігтьовий, піднігтьовий, суглобний, сухожильний, кістковий, пандактиліт (БМЭ 18: 248-252). У назвах досліджуваної території не зафіксовано досить чіткої диференціації цих пошкоджень, їх можна віднести до будь-якого із зазначених місць знаходження рани. Л. Ю. Ріднева зазначає, що в говірковій системі російської мови для номінації шкірного панарицію вживається термін *зау'сеница* (укр. *заDIRKA*) [24: 22]. Натомість у досліджуваних говірках ці патології чітко розрізняються за характером ураження, причинами виникнення, складністю перенесення, процесом загоєння, методами лікування тощо. Таким чином, респонденти не пов'язують *заDIRку* з *панарицієм*. Лексема *заDIRка* на Кіровоградщині відповідає літературному ‘заDIRта шкірочка коло нігтя’ (СУМ III: 109).

Фонетичний варіант *панар'їції* функціонує з аналогічним значенням і в українських говірках Інгульсько-Бузького межиріччя [2: 50].

Дослідники виводять лексему *вол'ос* з праслов'янського **volsъ* < грец. *οὔλος* – кучерявий (ЕСУМ I: 420-421). Вона тлумачиться словниками сучасної української літературної мови так: 1) ‘те саме, що *волосина*’, 2) ‘те саме, що *волосся*’, 3) ‘шерсть тварин, а також волосини з гриви та хвоста коней...’, 4) ‘волокна деяких тропічних і субтропічних рослин’, 5) ‘опух з наривом під нігтем пальця’, 6) (*Gordius aquaticus*) ‘тонкий, як волосинка, водяний черв'як’ (СУМ I: 730-731). Словник Б. Грінченка фіксує термін *вол'ос* з семантикою 1) ‘волосина’, 2) ‘пухлина з наривом на пальці’, 3) ‘гусениця *Eupregia*’ (Грінченко I: 251). На позначення цього патологічного утворення слово зафіксоване і в інших лексикографічних працях початку ХХ ст. (РУС: 52, 123, 236). У поліських говірках *вол'ос* позначає: 1) ‘нарив на пальці’, 2) ‘болячку у вусі’, 3) ‘нарив у голові’, 4) ‘біль у зубах’, 5) ‘хворобу, коли у дитини болить живіт’, 6) ‘будь-який гнійний налив, який постійно гноєточить’ [18: 119]. У західнополіських – 1) ‘волосся’, 2) ‘волосся з кінського хвоста’, 3) *мед.* ‘гнійну пухлину під нігтем пальця’, 4) ‘хворобу, при якій опухає голова; для лікування ставлять миску з водою на голову, куди виливають розплавлений віск; якщо волос, то віск буде з гульками’ (Аркушин I: 70). В інших українських говірках аналізована лексема має такі значення: 1) *зб.* ‘волосся’, 2) ‘вовняна нитка’, 3) ‘тонка пружина в годинниковому механізмі’ (Негрич: 43), ‘вовна вищого гатунку’ (ГГ: 40) – гуцульські; 1) ‘фурункул’, 2) ‘панариції’ – Інгульсько-Бузького межиріччя [2: 41, 49]; ‘волосіння до смичка’, ‘довга вовна’ – острівні Румунії (Горбач 2000: 261; Горбач 2003: 425); ‘диктіокаульоз (хвороба овець)’ [12: 232], ‘мюлеріоз (хвороба овець, *Muellerius capillaris*)’ [8: 306] – закарпатські; ‘пухлина з наривом, найчастіше на пальці’ – полтавські (Сизько: 19); ‘т. с.’ – східностепові (МССУГ: 21). У «Словнику бойківських говірок» лексема *волос* і варіант *олос* зафіксовані з семантикою ‘волос’ (Онишкевич I: 141).

Також на всьому досліджуваному ареалі на позначення панарицію вживається номінація *ніг'т'оїїд* і морфологічний варіант *ніг'т'оїїд'ка* (Вікторіна: 245). Лексема *ніг'т'оїїд* зафіксована в словнику літературної мови зі значенням ‘запалення, налив на пальці під нігтем’ (СУМ V: 420), що в цілому збігається з місцевим. В українських говірках Інгульсько-Бузького межиріччя з аналогічною семантикою функціонує варіант *нохтоїд* [2: 51].

Семантично прозорі аналітичні назви *нариу на пал'ці, палец' гнійне, палец' п'ід'к'ол'оу (ла)*. Вони вказують на місце ушкодження, характер протікання, можливі причини виникнення.

Дещо рідше у досліджуваних говірках трапляються фонетичні варіанти *пана'риу'а* (48*, 53, 38, 52, 56, 55, 31, 35, 47, 36, 23); *пара'ниці'а* (45, 24, 18, 50, 6); *пари'ниці'ї* (55, 29, 16, 49) (Вікторіна: 272, 273). Перший функціонує з такою ж семантикою в українських говірках Інгульсько-Бузького межиріччя [2: 50]. Як слушно зауважила Я. Ю. Вакалюк, «наукові медичні терміни – переважно запозичені, тому в процесі засвоєння вони видозмінюються, пристосовуються до морфологічних і фонетичних особливостей говірки» [5: 50].

Порівняно поширені номінації та варіанти, які вказують на місце знаходження нариву: *п'ід'н'іхти'ці'а* (54, 33, 46, 1, 23, 30, 8, 32, 28, 50); *п'ід'н'охт'иці'а* (40, 13, 12, 2, 1); *п'ід'н'ох'отни'ці'а* (22, 37, 42) (Вікторіна: 175, 285). В українських говірках Інгульсько-Бузького межиріччя з аналогічним значенням функціонують *під'нігтиці'а, під'ніхтиці'а, під'нохтиці'а* [2: 51]; в українських закарпатських – *під'ніхтиці'а* [16: 109].

Наступна назва також виникла внаслідок вказівки на місце знаходження патології, вона досить поширена: *за'н'іхти'ці'а* (48, 49, 44, 41, 24, 18, 6; 23). У лексикографічних працях початку ХХ ст. зафіксована лексема *за'ногтиця* з семантикою 'задирка' (Грінченко II: 73; Адаменко: 191); *занигтиця* – 'волос Saranitium' (РУС: 123). Номінація та її варіанти поширені в українських говірках з такими значеннями: *за'н'іхтиці'а, за'н'ухтиці'а* 'панарицій' [16: 109], *занухтиці'а, занухтиці'ї* 'задирка (на пальці коло нігтя)' (Сабадош: 104) – закарпатські; *занихтиця, за'ніхтиця* 'гнійне запалення під нігтем', 'задерта шкірка коло нігтя' (ГГ: 77), *за'ніхтиці'и* 'нарив під нігтем' – гуцульські (МСГГ: 62); *за'нігтиці'а, за'ніхтиці'а* 1) 'панарицій', 2) 'задирка' – бойківські (Онишкевич I: 278); *за'ніхтиці'ї* 1) 'задерта шкірка коло нігтя...', 2) 'тонка гостра тріска, яка застрягла у шкірі; скалка' – наддністрянські (Шило: 123); *за'н'охт'иці'а, за'н'іхтиці'а* 'нарив під нігтем' – поліські [17: 33]; *за'н'ігтиці'а, за'н'охтиці'а* 'т. с.' – Інгульсько-Бузького межиріччя [2: 51]; *за'н'іхтиці'а* 'т. с.' – буковинські (Прокопенко: 424); *за'нігтиці'а* 'т. с.' – східнословобожанські (ССГ: 82).

Наступні спільнокореневі назви поширені у західних районах досліджуваного регіону: *вол'оса* (8, 11, 19, 14, 15); *вол'осе'н'* (8, 21) (Вікторіна: 73). У словнику Б. Грінченка лексема *воло'сінь* зафіксована із семантикою 1) 'кінський волос', 2) 'ліска з кінського волосу', 3) 'більш довга нитка овечої вовни, з якої виходить порівняно тонші нитки' (Грінченко I: 251). В українських говірках лексема і варіант функціонують з такими значеннями: *воло'сінь* 'волосся з кінського хвоста' – західнополіські (Аркушин I: 71); 'трава з дуже тонким стеблом, якою замотують ноги перед узуттям постолів' – поліські (Лисенко: 49); *воло'сінь* 'болотяна трава, з якої роблять шітки білити хату' – західнополіські (Аркушин I: 70).

Семантично прозорі номінації *к'ост'о'їїд'ма, к'ост'о'їїд* мають обмежені ареали: *к'ост'о'їїд'ма* (51, 54, 17, 42, 48, 10, 43, 29, 36, 27); *к'ост'о'їїд* (30, 32, 25, 9, 7) (Вікторіна: 183). У говірках Кіровоградщини вони ще вживаються зі значенням 'карієс'.

Лише в окремих населених пунктах функціонує номінація *па'рик'ожа* (45, 24, 18, 50, 6) (Вікторіна: 273). У літературі зафіксовані такі значення лексеми *порикожа*: 'порепані губи чи шкіра на ногах' [22: 9-10]; 'отруйна трава, що призводить до появи ран на тілі' (Б-Н: 293); *порикожа, парикожа* 'хвороба, при якій тріскається на ногах шкіра', 'рослина *Senecio Vulgaris*' (Грінченко III: 343; Фасмер III: 329). У поліських говірках *па'рик'ожа* має семантику 1) 'нарив між пальцями рук', 2) 'нарив між пальцями ніг' [18: 32]. На досліджуваній території *п'о'рик'ожа, п'ори'к'ожа* позначають 'фурункул' (Вікторіна: 306). У говірках Інгульсько-Бузького межиріччя *пари'кожа, парикожа* також функціонують з семантикою 'фурункул' [2: 42]. На тій же території *по'рик'ожа, порикожа, пори'кожа* вживаються зі значенням 'чиряк, гнійний нарів', останній варіант функціонує ще з одним – 'короста' [2: 50, 91]. У нижньонадніпрянських говірках лексема *по'рик'ожа* має семантику 'грибкова хвороба шкіри на ногах або на руках' (Чабаненко 3: 231). Етимологи виводять лексему від словосполучення *пороти кожу* (Фасмер III: 329).

У аналітичній назві *палец' рве* досить поширений ареал (33, 3, 18, 50, 6, 43, 41, 40) (Вікторіна: 271). Вона відображає процес перебігу хвороби. З приводу таких одиниць Я. В. Вакалюк зазначила, що й у прикарпатських говірках багато назв мають описовий характер [6: 24].

Аналітичні назви жи^лвиї^л в^ол^ос (20, 5, 4, 39, 34); м^ол^ок^о п^опал^о (26), па^риц^я на^л'ц^і' (14) (Вікторіна: 116, 211, 273) вживають лише у кількох населених пунктах. Їхня мотивація пояснюється такими чинниками: 1) вірою в потрапляння під шкіру людини черв'яка – живої істоти, 2) вказівки можливої причини захворювання, 3) місця утворення ушкодження. Варіанти жи^лвий^л волос, жи^лве в^ол^ос', жи^лве в^ол^ос'а, жы^лвой^л волос в українських закарпатських говірках позначають 'диктіокаульоз (хворобу овець)' [12: 232]. На тій же території іншим дослідником зафіксовані волос живий, волося живе з семантикою 'мюлеріоз (хвороба овець, Muellerius capillaris)' [8: 306]; жи^лвиї^л волос у гуцульських говірках має значення 'хвороба овець' [27: 187].

Спорадичною є аналітична назва с^ухиї^л в^ол^ос (23, 40) (ЗА).

Отже, здійснене дослідження дає підстави зробити такі висновки.

1. Певна кількість номінацій на позначення панарицію поширені на всій Кіровоградщині. Це можуть бути: а) лексеми, які вживаються і в літературній мові: пана^риц^я'її, в^ол^ос, н'і^гт'о^лїїд; б) фонетичний варіант: пана^р'иц^я'її; в) морфологічний варіант: н'і^гт'о^лїїдка; г) місцеві аналітичні назви: на^риц^я на^л'ц^і'і, 'палец' гни^л'їе, 'палец' п'ід^м'к'ол'оу (ла). Інші номінації мають обмежені ареали – від одного до декількох населених пунктів: к'ост'о^лїїд, п'ідн'о^готни^ц'а, жи^лвиї^л в^ол^ос тощо, при цьому вони можуть бути як місцевими, так і відомими в інших говірках.

2. Назви, які є спільними для літературної мови і досліджуваних говірок, зберігають значення: пана^риц^я'її, в^ол^ос тощо.

3. Деякі лексеми і аналітичні одиниці вживаються й в інших говірках. Вони можуть мати як спільне з місцевим значення: п'ідн'іхтиц^я'а, пана^риц^я'а тощо; так і відмінне: в^ол^осен', па^рик'ожа тощо.

4. Деякі назви, спільні для досліджуваних й інших говірок, можуть бути поліфункціональними: за^н'іхтиц^я'а, па^рик'ожа тощо.

Перспективи подальших розвідок вбачаємо у визначенні семантичних особливостей інших номінацій лексики народної медицини говірок Кіровоградщини.

Примітки

* Тут і далі цифри у круглих дужках позначають порядковий номер обстежених населених пунктів.

СПИСОК НАЗВ ОБСТЕЖЕНИХ НАСЕЛЕНИХ ПУНКТИВ

1 – с. Аджамка Кіровоградського р-ну;	30 – с. Надлак Новоархангельського р-ну;
2 – с. Андріївка Олександрійського р-ну;	31 – смт Нова Прага Олександрійського р-ну;
3 – с. Балахівка Петровського р-ну;	32 – смт Новоархангельськ Новоархангельського р-ну;
4 – с. Бандурове Гайворонського р-ну;	33 – с. Озера Світловодського р-ну;
5 – с. Великі Трояни Ульянівського р-ну;	34 – с. Олександрівка Устинівського р-ну;
6 – с. Верблужка Новгородківського р-ну;	35 – м. Олександрія Олександрійського р-ну;
7 – смт Вільшанка Вільшанського р-ну;	36 – с. Олено-Косогорівка Кіровоградського р-ну;
8 – с. Ганнівка Новоархангельського р-ну;	36 – смт Павлиш Онуфріївського р-ну;
9 – с. Дельфінове Ульянівського р-ну;	37 – с. Панчеве Новомиргородського р-ну;
10 – смт Добровеличківка Добровеличківського р-ну;	38 – смт Петрове Петрівського р-ну;
11 – с. Добрянкa Вільшанського р-ну;	39 – с. Підвисоке Новоархангельського р-ну;
12 – с. Єградківка Знам'янського р-ну;	40 – с. Підлісне Олександрівського р-ну;
13 – с. Єлисаветградка Олександрівського р-ну;	41 – с. Полтавка Компаніївського р-ну;
14 – с. Жакчик Гайворонівського р-ну;	42 – с. Рассохватка Маловисківського р-ну;
15 – смт Завалля Гайворонівського р-ну;	43 – с. Рибчине Новгородківського р-ну;
16 – с. Зибкове Онуфріївського р-ну;	44 – с. Рівне Новоукраїнського р-ну;
17 – с. Іванківці Знам'янського р-ну;	45 – с. Роздолля Компаніївського р-ну;
18 – с. Інгульське Устинівського р-ну;	46 – м. Світловодськ Світловодського р-ну;
19 – с. Йосипівка Вільшанського р-ну;	47 – с. Соколівка Кіровоградського р-ну;
20 – с. Йосипівка Ульянівського р-ну;	48 – с. Тишківка Добровеличківського р-ну;
21 – с. Кальніболота Новоархангельського р-ну;	49 – с. Трояни Добровеличківського р-ну;
22 – с. Кانیж Новомиргородського р-ну;	50 – смт Устинівка Устинівського р-ну;
23 – м. Кіровоград;	51 – с. Цибулеве Знам'янського р-ну;
24 – смт Компаніївка Компаніївського р-ну;	52 – с. Червонопілля Бобринецького р-ну;
25 – с. Лозувата Ульянівського р-ну;	53 – с. Чечелівка Петрівського р-ну;
26 – с. Лозуватка Маловисківського р-ну;	54 – с. Чутівка Знам'янського р-ну;
27 – с. Любомирка Олександрівського р-ну;	55 – с. Шаровка Олександрійського р-ну;
28 – с. Медове Устинівського р-ну;	56 – с. Щасливе Олександрійського р-ну.
29 – с. Млинок Онуфріївського р-ну;	

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ ДЖЕРЕЛ

Адаменко	Адаменко П. Медичинський Словничок. Матеріал для української медичинської термінології. Діалектологічні студії. 7: Традиції і модерн / Відп. ред. П. Грищенко, Н. Хобзей. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ, 2008. – С. 208-224. [Передрук за виданням 1917 р.]
Аркушин – АУМ –	Аркушин Г. Л. Словник західнополіських говірок: У 2 т. – Луцьк: Вежа. – Т. I. – 2000. – 354 с. Атлас української мови: В 3 т. – Т. I. Полісся, Середня Наддніпрянина і суміжні землі. – К.: Наукова думка. – 1984.
БМЭ – Б-Н –	Большая медицинская энциклопедия: В 30 т. – М.: Советская энциклопедия. – Т. 18. – 1982. – 528 с. Білецький-Носенко П. Словник української мови / Підгот. до вид. В.В. Німчук. – К.: Наукова думка, 1966. – 423 с.
Вікторіна –	Вікторіна О. М. Словник лексики та фразеології народної медицини й лікувальної магії Кіровоградщини. – Кіровоград: Центрально-Українське вид-во, 2006. – 436 с.
ГГ –	Гуцульські говірки. Короткий словник. Відп. ред. Я. Закревська. – Львів, 1997. – 232 с.
Горбач 2000 –	Горбач О. Словник говірки с. Бродини (пов. Радівці, Румунія) / Гуцульські говірки. Лінгвістичні та етнолінгвістичні дослідження. – Львів, 2000. – С. 223-364.
Горбач 2003 –	Горбач О. Словник говірки села Негостина (Румунія) // Діалектологічні студії. 3: Збірник пам'яті Ярослави Закревської / Відп. ред. П. Грищенко, Н. Хобзей. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, Видавництво М. П. Коць, 2003. – С. 422-453.
Грінченко –	Словарь української мови: У 4 т. / За ред. Б. Грінченка. – К.: Наукова думка. – Т. I. – 1996. – 494 с.; Т. II. – 1996. – 588 с.; Т. III. – 1996. – 516 с.
ЕСУМ –	Етимологічний словник української мови: В 7-ми т. / Гол. ред. О. С. Мельничук. – К.: Наукова думка, 1982-1989. – Т. I. – 1982. – 631 с.
ЗА –	Записи автора, зроблені під час індивідуальних експедицій протягом 2007 – 2009 рр.
Лисенко –	Лисенко П. С. Словник поліських говорів. – К., 1974. – 260 с.
МСГГ –	Піпаш Ю. Галас Б. Матеріали до словника гуцульських говірок (Косівська Поляна і Росішка Рахівського району Закарпатської області). – Ужгород, 2005. – 266 с.
МССУГ –	Омельченко З. Л., Клименко Н.Б. Матеріали до словника східноstepових українських говірок. – Донецьк: Вид-во ДонУ, 2006. – 114 с.
Негріч –	Негріч М. Скарби гуцульського говору: Березові. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2008. – 224 с.
Онишкевич –	Онишкевич М. Й. Словник бойківських говірок: У 2 ч. – К.: Наукова думка. – Ч. I. – 1984. – 495 с.
Прокопенко –	Прокопенко В. А. Областний словарь буковинських говорів // Карпатская диалектология и ономастика / Отв. ред. Г. П. Клепикова. – М.: Наука, 1972. – С. 411-477.
ПЛММ –	Никончук М. В., Никончук О. М., Мойсієнко В. М. Поліська лексика народної медицини та лікувальної магії. – Житомир, 2001. – 147 с.
РУС –	Іваницький С. Російсько-український словник / С. Іваницький і Ф. Шумлянський. – К.: Обереги, 2006. – 528 с. [Передрук за виданням 1918 р.]
Сабадош –	Сабадош І. В. Словник закарпатської говірки села Сокирниця Хустського району. – Ужгород: Ліра, 2008. – 480 с.
Сизько –	Сизько А. Г. Словник діалектної лексики говірок сіл південно-східної Полтавщини. – Д., 1990. – 100 с.
СІС –	Словник іншомовних слів / Уклад.: С. М. Морозов, Л. М. Шкарапута. – К.: Наукова думка, 2000. – 670 с.
ССГ –	Словник східноstepобожанських говірок / К. Глуховцева, В. Леснова, І. Ніколасенко, Т. Тернавська, В. Ужченко. – Луганськ, 2002. – 234 с.
СУМ –	Словник української мови: В 11 т. – К.: Наукова думка, 1970-1980. – Т. I. – 1970. – 799 с.; Т. III. – 1972. – 744 с.; Т V. – 1974. – 840 с.; Т. VI. – 1975. – 832 с.
Фасмер –	Фасмер М. Этимологический словарь русского языка: В 4 т. – М.: Прогресс. – Т. III. – 1987. – 831 с.
Чабаненко –	Чабаненко В. А. Словник говірок Нижньої Наддніпрянини: У 4 т. – Запоріжжя. – Т. 3. – 1992. – 304 с.
Шило –	Шило Г. Наддністрянський регіональний словник. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2008. – 288 с.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Баденкова В. М. Лексика народної медицини Миколаївщини // Дослідження з мовознавства. – Т. 4. – Дніпропетровськ: Навчальна книга, 1998. – С. 11-18.
2. Баденкова В. М. Лексика традиційної народної медицини в українських говірках Інгульсько-Бузького межиріччя: Дис. ... канд. філол. наук. – Дніпропетровськ, 1999. – 191 с.
3. Берестова А. А. До проблеми вивчення народної медичної лексики центральноstepобожанських говорів // Вісник Харківського університету. – Серія філологія. – Харків, 2000. – № 491. – С. 302-306.
4. Болтарович З. С. Народна медицина українців // Київська старина. – 1993. – № 2. – С. 107-114.
5. Вакалюк Я. Ю. Лексика народної медицини українських говорів Прикарпаття // Мовознавство. – 1972. – № 5. – С. 46-52.
6. Вакалюк Я. Ю. Лексика народної медицини українських говорів Прикарпаття: Автореф. дис. ... канд. філол. наук. – Ужгород, 1974. – 18 с.
7. Вакалюк Я. Ю. Лексика народної медицини українських говорів Прикарпаття // Мовознавство. – 1976. – № 2. – С. 46-52.
8. Вакалюк Я. Ю. Назви захворювань овець і кіз // Діалектологічні студії. 1.: Мова в часі і просторі / Відп. ред. П. Грищенко, Н. Хобзей. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ, 2003. – С. 304-310.
9. Вікторіна О. М. Лексико-семантичні особливості назв хвороб крові, серця, судин (на матеріалі говірок Кіровоградщини) // Науковий часопис національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 10. Проблеми граматики і лексикології української мови. Збірник наукових праць. – К.: КНУ ім. М. П. Драгоманова, 2008. – Вип. 4. – С. 310-315.
10. Вікторіна О. М. Лексико-семантичні особливості номінацій на позначення фурункула у говірках Кіровоградщини // Культура народів Причерномор'я. – Сімферополь. – 2008. – № 142. – Т. 1. – С. 119-121.
11. Вікторіна О. М. Семантичні особливості номінацій на позначення інфекційних хвороб зовнішнього покриву (на матеріалі говірок Кіровоградщини) // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного університету: Філологічні науки. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2008. – Вип. 16. – Том 1. – С. 3-14.

12. Дзедзелівський Й. О. Лексика народної ветеринарії українських закарпатських говорів // Культура і побут українських Карпат. Матеріали республіканської наукової конференції: Тези доповідей і повідомлень. – Ужгород, 1973. – С. 230-239.
13. Добролюба Г. М. Тема здоров'я в польських народних порівняннях // Мовознавство. Доповіді та повідомлення на IV Міжнародному конгресі українців 26 -29 серпня 1999 р., Одеса. – К.: Пульсари. – 2002. – С. 138-141.
14. Крушевський Н. Заговори, как вид русской народной поэзии / Оттиск из Варшавского Университетского издания. – 1876. – №3. – С. 1-69.
15. Миголинець О. Ф. Про деякі народні назви хвороб в українських закарпатських говірках // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Філологія». – Ужгород, 2006. – Вип. 13. – С. 43-45.
16. Миголинець О. Ф. Семантична мотивація лексики народної медицини в українських закарпатських говірках // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Філологія». – Ужгород, 2007. – Вип. 16. – С. 109-111.
17. Миголинець О. Ф. Із лексики народної медицини українських закарпатських говірок // Діалектна мова: сучасний стан і динаміка в часі. До сторіччя проф. Ф. Т. Жилка. Тези доповідей міжнародної наукової конференції. – Київ: Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2008. – С. 128-130.
18. Мойсієнко В. М. Номінація в поліській народній медицині та лікувальній магії: Дис. ... канд. філол. наук. – Житомир. держ. пед. ін-т. – Житомир, 1994. – 407 с.
19. Мойсієнко В. М. Народна медицина поліщуків // Берегиня. – 1995/4-5, число 1-2. – С. 121-128.
20. Мойсієнко В. М. Міфологізація уявлення "хвороби – прояв злих духів" у поліських віруваннях // 2. Матеріяли науково-краєзнавчої конференції "Палессе – скриваване культур і часу". – Пінск, 2000. – С. 64-67.
21. Прокопенко В. А. Назви хвороб, способів їх лікування та лікувальних установ у буковинських говорах // Матеріали XIX наукової конференції. Серія філологічних наук: тези доповідей, – Чернівці, 1963. – С. 6-7.
22. Про хвороби і як їм допомогти. – К., 1874. – 54 с.
23. Ріднева Л. Ю. Структурно-семантичний аналіз народних назв панарицію в українській та російській мовах / Система і структура східнослов'янських мов: Міжкафедральний збірник праць. – К.: УДПУ, 1997. – С. 32-37.
24. Ріднева Л. Ю. Народна медична лексика російської мови в структурно-семантичному і функціональному аспектах (назви хвороб та хворобливих станів): Дис. ... канд. філол. наук. – К., 1998. – 209 с.
25. Стрижаківська О. С. Лексика народної медицини Буковини // Діалектна лексика: лексикологічний, лексикографічний та лінгвогеографічний аспекти. Матеріали доповідей Міжнародної наукової конференції. Глухів: РВВ ГДПУ, 2005. – С. 114-119.
26. Стрижаківська О. С. Назви хвороб у буковинських говірках: фонетичні і словотвірні варіанти // Діалектологічні студії. 5: Фонетика, морфологія, словотвір. – Львів, 2005. – С. 273-278.
27. Ястремська Т. Ареальна характеристика лексики пастухування гуцульського говору // Діалектологічні студії. 6: Лінгвістичний атлас – від створення до інтерпретації / Відп. ред. П. Грищенко, Н. Хобзей. – Львів, 2005. – С. 181-191.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Олена Вікторіна – аспірант кафедри української мови КДПУ ім. В. Винниченка.

Наукові інтереси: проблеми семантики діалектної і просторічної лексики, діалектні особливості говірок Кіровоградщини.

ТЕРМІНИ-НАЗВИ ГРАМАТИЧНОЇ КАТЕГОРІЇ ВІДМІНКА ТА ВІДМІНКОВИХ ФОРМ (ВІД АНТИЧНОГО ВЧЕННЯ ПРО ВІДМІНКИ ДО СТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ВІДМІНКОВОЇ СИСТЕМИ)

Світлана ДИДИШИН (Львів, Україна)

У статті зосереджено увагу на питаннях виникнення та функціонування термінів на позначення назв відмінків у стародавніх греків та римлян; простежено конкуренцію синонімічних відповідників на шляху до унормування цих термінів в українській мові; простежено вплив античного вчення про відмінки на становлення української відмінкової системи.

The article is focused on questions of the origin and functioning of the terms for denotation of case names among the ancient Greeks and Romans; the competition of synonymic analogues is seen on the way to standardization of these terms in Ukrainian language; the influence of ancient case studies on formation of Ukrainian case system is traced.

Початок теорії відмінка закладено в граматиках стародавніх греків. Основоположником вчення про відмінки можна справедливо вважати давньогрецького філософа Аристотеля. Слово πτωσις у значенні граматичного терміна зустрічається вперше у нього.

Початкове поняття категорії відмінка було досить широким та невизначеним. Аристотель під цим терміном розглядав будь-яке відхилення від основної форми слова. У філософа πτωσις має набагато ширше значення, ніж латинський термін casus, російський термін падеж, український термін відмінок. «Відмінок імені чи дієслова – це визначення відношень на питання «кого», «кому», або – визначення однини чи множини як, наприклад, «люди» або «людина», або відношень виразності, наприклад, питання або наказ: «чи прийшов?», «іди!». Це дієслівні відмінки, які відповідають цим відношенням». [11: 20, 1457a].